
Een collectieve selfie:

Trends in de
beeldende kunst

BKNL

Inleiding

In de zomer van 2016 bracht het overlegplatform Beeldende Kunst Nederland (BKNL) 'Een Collectieve Selfie' uit, een publicatie waarin de beschikbare gegevens over de beeldende kunstsector in Nederland zijn gebundeld. Voor u ligt een aanvulling op deze 'Collectieve Selfie'; een overzicht van relevante trends en ontwikkelingen in de sector, gestaafd door recente onderzoeken. Deze verzameling trends is richtinggevend maar niet uitputtend, en werd bijeengebracht door alle deelnemers aan BKNL. Het is een poging handvatten te bieden om actuele ontwikkelingen in de beeldende kunstsector te duiden.

BKNL is een informeel overleg van organisaties die opkomen voor het belang van beeldend kunstenaars, musea, presentatie-instellingen en galeries in Nederland. Aangesloten zijn Platform BK, Museumvereniging, FNV Kiem, Kunsten '92, Beroepsvereniging van Beeldend Kunstenaars (BBK), Nederlandse Galerie Associatie (NGA) en de belangenvereniging voor presentatie-instellingen De Zaak Nu. Het Mondriaan Fonds faciliteert de bijeenkomsten.

Voor beeldende kunst geldt hier de DEFINITIE: eigentijdse beeldende kunst van veelal nog levende kunstenaars. Het gaat zowel om de kunstenaar, de kunstwerken als de plekken waar deze worden getoond en verkocht en de daarbij betrokkenen; dus musea en andere beeldende kunstinstellingen, curatoren, critici, de publieke ruimte, galeries, kopers/verzamelaars en opdrachtgevers. Beeldende kunst behelst klassieke disciplines als schilder-, teken- en grafische- en beeldhouwkunst. Daarnaast drukken beeldend kunstenaars zich veel uit in fotografie, film, video, performance, geluid en zogeheten nieuwe media. In de praktijk overschrijden de kunstuitingen de grenzen van de beeldende kunst en raakt, gebruikt en inspireert beeldende kunst onder meer de audiovisuele sector, de sector erfgoed en de ontwerpsectoren.

Algemene trends

—Door een combinatie van publieke en private investeringen kent Nederland van oudsher een kwalitatief sterke **CULTURELE INFRASTRUCTUUR**. Die infrastructuur verdient het verder verstevigd te worden, want ze is van wezensbelang voor de spelers – van makers tot en met instellingen – omdat ze zorgt dat kunstenaars ruimte en tijd hebben om – buiten de vraag van de markt om – te experimenteren en zo tot kwalitatieve verdieping te komen die de Nederlandse kunstwereld internationaal zo onderscheidend maakt. En daar profiteren we allemaal van.

—De **ORGANISATIEGRAAD** binnen de beeldende kunst is de afgelopen jaren toegenomen; Platform BK, voor beeldend kunstenaars, is een relatieve nieuwkomer. De Zaak Nu, belangenvereniging voor presentatie-instellingen en postacademische instellingen werkt eveneens sinds enkele jaren. Het overlegplatform Beeldende Kunst Nederland (BKNL) is de afgelopen vier jaar steeds actiever geworden. Al die organisaties zijn inmiddels een vaste waarde. Dit samenwerken is niet vanzelfsprekend, want in de beeldende kunst wordt (veel meer dan in bijvoorbeeld de podiumkunsten) veelal zelfstandig gewerkt. Het samenwerken binnen BKNL resulteert onder andere in gezamenlijk onderzoek; in gezamenlijk optrekken richting politiek en de rest van de samenleving; en in gezamenlijk overleg over professionalisering van de onderhandelingen tussen kunstenaars en de instellingen waar ze exposeren.

—Beeldend kunstenaars zijn **ZELFSTANDIG ONDERNEMER**: sinds de laatste hofschilder werkt geen beeldend kunstenaar in loondienst. Ook curatoren en critici werken steeds vaker zelfstandig. Dat maakt kunstenaars kwetsbaar en gevoelig voor wijzigingen in regelgeving en voorzieningen voor zelfstandige beroepsbeoefenaren en ondernemers.

—Het **AANTAL KUNSTENAARS** daalt. In Nederland is volgens de Enquête Beroepsbevolking het aantal beeldend kunstenaars tussen 2012 en 2015 gestaag afgenomen, van 19.000 tot 15.000. Dit is een daling van 21 procent.

—Een witte vlek op het terrein van beeldende kunst blijft het ontbreken van veel CIJFERS. Zo zijn er wel cijfers over musea in Nederland in het algemeen maar nauwelijks cijfers over specifiek de beeldende kunstmusea. Noch over beeldend kunstenaars. BKNL heeft daarom in 2016 een eerste overzicht gemaakt van de wel beschikbare feiten én van de lacunes, in de Collectieve selfie.

—CIJFERS ZEGGEN NIET ALLES en zijn vaak multi-interpretabel. Zo zijn veel cijfers gebaseerd op prestatieafspraken met overheden. Wat zeggen die cijfers? En welk verhaal vertellen ze niet? Musea die geen deel uitmaken van de BIS vallen veelal buiten nationale dataverzamelingen.

—In de BIS zitten drie beeldende kunstmusea: Rijksmuseum Twenthe, het Nederlands Fotomuseum en het Kröller-Müller Museum. Daarnaast zijn er gemeentelijke, provinciale en zeven privaat bekostigde musea. Zoals respectievelijk het Stedelijk Museum Amsterdam, het Bonnefantenmuseum Maastricht en Museum Beelden aan Zee.

Voor de presentatie-instellingen ontstaat een situatie waarin het verschil tussen BIS- en niet-BIS-instellingen steeds diffuser wordt, onder meer omdat de fondsen ook bijdragen voor vier jaar kunnen toekennen – en ook voor exploitatiekosten.

Trends op het gebied van ontwikkeling

Ontwikkeling betekent het verkennen van nieuwe of juist vervolgen van ingeslagen wegen – door instelling of individu. Het kan gaan om de productie van werk, al dan niet in opdracht, om profilering, om visie en voortgang van individu en instelling en om collectieverrijking. Bij ontwikkeling hoort experiment en een experiment is nooit mislukt. Voor talentontwikkeling geldt dat deze niet aan leeftijd is gebonden of aan een moment in de carrière. Ontwikkeling houdt nooit op. Onderzoek is nadrukkelijk onderdeel hiervan als verdieping van de praktijk van kunstenaars, curatoren en instellingen.

—KUNSTVAKONDERWIJS staat hoog aangeschreven, ook internationaal: veel buitenlandse kunstenaars komen speciaal hiervoor naar Nederland. De laatste jaren bestaat er minder in/uitstroom als gevolg van landelijke afspraken. Daarbovenop zijn er in verhouding minder instroomstudenten uit Nederland, waarschijnlijk een gevolg van het afschaffen van studiefinanciering en de slechte financiële vooruitzichten.

Het aantal studenten dat een designstudie volgt is de laatste jaren juist gegroeid. Op de Rotterdamse Willem de Kooning Academie bijvoorbeeld kiest nog maar een op zeven studenten kunst als autonome creativiteit; de rest volgt opleidingen in toegepaste creativiteit zoals experience design of animation. (bron De design factor, Lucas Verweij, 2016)

—Programma's als MEESTER-GEZEL waarin meer ervaren kunstenaars jongere collega's begeleiden, werken goed, zo blijkt uit de ervaringen van deelnemers. Dat geldt ook voor mentoring en een initiatief als Kunstpodium T.

—Met ingang van 2017 telt Nederland vijf door het Rijk rechtstreeks bekostigde POSTACADEMISCHE INSTELLINGEN: de Rijksakademie, de Ateliers, de Jan van Eyck, Sundaymorning@ekwc en BAK. Ook deze trekken veel kunstenaars uit het buitenland.

—Nederland is het enige land ter wereld dat nog de PRIX DE ROME kent; een staatsprijs in het leven geroepen in 1808. En nog altijd is de prijs een (studie-)reis naar Rome. Dit leidt tot inhoudelijke ontwikkeling en (internationale) naamsbekendheid.

—Kunstenaars hebben steeds meer een HYBRIDE PRAKTIJK (zie De hybride kunstenaar uit 2012 van Camiel van Winkel e.a.). Naast autonome werkzaamheden beoefenen ze steeds vaker toegepaste kunst. Het Researchcentrum voor Onder-

wijs en Arbeidsmarkt aan de Universiteit Maastricht heeft het vakgebied anderhalf jaar na afstuderen van alumni van hbo-beeldende-kunstopleidingen in kaart gebracht. Het aandeel afgestudeerden dat alleen binnen het vakgebied werkzaam is, nam sinds 2011 licht toe. Deze toename kan echter geen stijgende trend genoemd worden, aangezien in de jaren voor 2009 een sterke daling plaatsvond.

—De WWIK is afgeschaft, waarmee het voor kunstenaars moeilijker is geworden een begin te maken met een eigen praktijk.

—Concurrentie als VESTIGINGSPLAATS voor kunstenaars heeft Nederland bijvoorbeeld van een land als België (Brussel), waar de huizenprijzen lager zijn en waar (de indruk heerst dat er) een gunstig kunstklimaat is – ontmoetingsplekken, presentatieplekken, cafés, markt, inspiratie, urgente ontwikkelingen, uitdaging.

—Beeldend kunstenaars behoren tot de BEST OPGELEIDE beroepsgroep (HBO) en zijn gemiddeld het SLECHTST BETAALD, blijkt uit de verkenning arbeidsmarkt culturele sector van de RvC en SER.

—De markt voor OPDRACHTGEVERSCHAP krimpt, zo blijkt uit gesprekken met kunstenaars, hoewel er geen cijfers zijn over de precieze aantallen. Het aantal opdrachten voor beeldend kunstenaars voor kunstwerken in de openbare ruimte is drastisch gedaald na sluiting in 2012 van SKOR, Stichting Kunst en Openbare Ruimte en omdat er minder geld beschikbaar is.

Het Mondriaan Fonds heeft met een nieuwe regeling voor opdrachtgevers de afgelopen vier jaar meer dan honderd opdrachten mee-gefinancierd – van opdrachten van musea tot ziekenhuizen en van scholen tot boerinnen. Het door het fonds ingezette geld wordt ongeveer verdrievoudigd.

—Beeldende kunst kent geen grenzen. De grens met (social) design, wetenschap, e-culture, film, literatuur en andere kunstvormen, en in sommige gevallen het bedrijfsleven is fluïde. Artistiek gezien lopen de wegen bovendien dwars door nationale erfscindingen heen en ook de Nederlandse markt is te beperkt voor beeldende kunst uit Nederland. Meer in het bijzonder is de grens tussen BEELDDE KUNST EN VORMGEVING vaag. Zeker in het kunstvakonderwijs wordt vaak geen onderscheid gemaakt. Stimuleringsfonds Creatieve Industrie en Mondriaan Fonds trekken samen op om te voorkomen dat crossover-aanvragen tussen wal en schip vallen en geven samen voorlichting op het kunstvakonderwijs onder de titel Get a Grant.

—ONDERZOEK EN ONTWIKKELING staan centraal bij presentatie-instellingen. De R&D richt zich op zowel maatschappelijke als artistieke thema's en kunnen wisselende uitkomst hebben. Uitkomsten in de vorm van een tentoonstelling, een opdracht, kennisuitwisseling of publicaties. (Balancing Act, Aemuse, Rebel en APE in opdracht van De Zaak Nu, 2014)

—Nederlandse musea beheren en presenteren waardevolle COLLECTIES. Het collectiebeleid staat echter onder druk. In verhouding gaat meer geld van musea naar presentatie, communicatie en sponsorwerving en minder naar onderzoek en beheer.

Daarnaast is het Aankoopfonds van het ministerie gesloten. Het Aankoopfonds van het Mondriaan Fonds werd gehalveerd. Private fondsen voor aankoop zijn er steeds minder. De musea zijn tegelijkertijd op zoek naar nieuwe manieren zich te verbinden met de omgeving en hun (al dan niet lokale) betekenis voor de omgeving te bestendigen. Daar hoort een gezond collectiebeleid en vernieuwing van die collecties door belangrijke MUSEALE AANKOPEN bij.

Trends op het gebied van verbinding

Verbinding gaat over het aangaan van relaties die zo cruciaal zijn voor uitwisseling met (toekomstig) publiek en voor het draagvlak voor beeldende kunst en cultureel erfgoed; met maatschappelijke organisaties; andere partijen en disciplines. Onontbeerlijk in een dynamische samenleving die wordt gekenmerkt door technologische, economische, culturele en sociale veranderingen.

Het publiek van beeldende kunst bestaat allang niet meer louter uit consumenten, maar uit burgers die kunst en erfgoed op waarde weten te schatten en daartoe bovendien optimaal in staat worden gesteld door degenen die die kunst maken en presenteren. Instellingen, kunstenaars, curatoren en critici doen hun best individuen én de samenleving als geheel zich betrokken te laten voelen bij beeldende kunst en erfgoed – of het nu gaat om een Tyrannosaurus rex, om de Nachtwacht of om een sculptuur van Prix de Rome-winnaar Magali Reus.

—Over het algemeen gaat het goed met de bezoekersaantallen van MUSEA, met name bij de grotere instellingen. Musea voor beeldende kunst alleen al trekken meer bezoekers dan het betaald voetbal, zo zei de koning in 2015 bij de uitreiking van de Prijs voor de Schilderkunst. Uit onderzoek uit 2016 van het SCP blijkt dat cultuur in het algemeen ook meer bezoekers trekt dan sport: 92 procent bezoekt ten minste een keer per jaar een culturele uiting tegenover 51 procent die een of meer sportieve activiteiten bijwoont. Bij het zelf beoefenen liggen de percentages omgekeerd op respectievelijk 61 en 76 procent.

—Net als bij musea gaat het relatief goed met de bezoekersaantallen bij PRESENTATIE-INSTELLINGEN. Tussen 2012-2015 zijn de bezoekersaantallen gemiddeld met 70 procent gestegen. De instellingen programmeerden ook meer: tussen 2012 en 2015 nam het aantal presentaties met 28 procent toe (voorlopige cijfers in APE/Dialogic 2016).

—Maar grote bezoekersaantallen zijn lang niet altijd maatgevend voor het succes van een museum of andere presentatieplek en zeker niet de enige indicator. Innovatief en experimenteel zijn, kan betekenen dat de bezoekersaantallen beperkt zijn, maar dat er wel een BELANGRIJKE VOORTREKKERSROL wordt vervuld. Ook het onderhouden van contacten met buitenlandse instellingen of met andere maatschappelijke partners zoals scholen, ziekenhuizen en andere instellingen in de (semi) openbare ruimte telt niet mee in de bezoekersaantallen en is zeer relevant voor verbinding.

—Musea en overheid blijven zich de komende jaren inspannen voor vereenvoudiging van museaal BRUIKLEENVERKEER tussen musea in Nederland. In haar brief aan de Tweede Kamer van 26 september 2016 noemt minister Bussemaker expliciet het voornemen de barrières voor bruikleenverkeer te willen slechten door bijvoorbeeld afspraken te maken met gemeenten en provincies. De Museumvereniging had eerder de rapporten uitgegeven Musea voor mensen en Uitlenen is een kans, publicaties die resulteerden in het project Slimmer lenen.

—In de onderzoeksnotitie Balancing Act van Aemuse, Rebel en APE, werd al de precaire positie van CBKS genoemd, voormalige gemeentelijke instellingen die zich traditioneel met kunstuitlen bezighouden, maar vaak een sterke lokale verbinder zijn tussen kunst en publiek. Hun kwetsbare positie blijkt al uit het feit dat relatief veel van deze instellingen de afgelopen jaren de deuren sloten (CBK Drente, CBK Utrecht, CBK Den Bosch, CBK West Brabant, CBK Dordrecht en – al enkele jaren geleden – CBK Gelderland).

—PRESENTATIE-INSTELLINGEN zijn nauw verbonden met andere (kunst)instellingen, nationaal en internationaal. In het onderzoek Balancing Act geven alle respondenten aan bij samenwerkingsprojecten betrokken te zijn. De samenwerkingspartners zijn hierbij overwegend regionaal en voor een deel nationaal of internationaal en zeer divers.

—FESTIVALS laten vaak op een toegankelijke manier een (nieuw) publiek in aankomst met beeldende kunst. Er zijn helaas geen betrouwbare cijfers beschikbaar over de hoeveelheid festivals in Nederland waar beeldende kunst een belangrijke rol speelt. Wel is op te merken dat de beeldende kunst-fondsen bijdragen aan deze evenementen. Zo droeg het Mondriaan Fonds in de cultuurplanperiode 2013-2016 bij aan ruim dertig verschillende festivals, waarvan enkele meermalen.

—VERBINDING IN DE MEDIA: Beeldende Kunst is als onderwerp vrijwel van de PUBLIEKE TELEVISIE verdwenen nu Kunstuur steeds korter wordt dan het beoogde uur en Opium is vervangen door een muziekprogramma. Een RTL-PROGRAMMA als Mijn Stad besteedt structureel aandacht aan beeldende kunst en erfgoed, net als Museumschatten.

—DIGITALISERING raakt alle sectoren in de beeldende kunst. Zo maakt digitalisering bestaande werkwijzen in musea en presentatie-instellingen eenvoudiger (bijvoorbeeld digitale mailingen), toegankelijker (collecties) of voegt digitalisering nieuwe opties toe aan het werkpalet (sociale media). Voor kunstenaars speelt digitalisering ook nog een andere rol: als artistiek middel of materiaal. Ook ontstaan er veel nieuwe werkvormen en initiatieven die enkel omwille van digitale mogelijkheden kunnen bestaan. Digitalisering als ondersteuning en als artistiek materiaal gaan in de beeldende kunstsector kortom gelijk op. (Lauwaert 2016)

—TIJDSCHRIFTEN VOOR BEELDENE KUNST, die belangrijk zijn voor de verbinding met specialistisch én breed publiek, kampen met financiële tekorten. Verschillende zijn (in fysieke vorm) opgeheven. Subsidies van het Rijk werden in 2013 stopgezet. Inmiddels mogen tijdschriften weer gesubsidieerd worden maar daar werden geen extra middelen voor uitgetrokken door het Rijk.

—PUBLICATIES op het gebied van beeldende kunst daalden met een kwart, na het afschaffen van de subsidies in 2013. Dat bleek uit een telling gedaan door de uitgevers. Mede op basis van dit onderzoek is besloten opnieuw een aparte subsidieregeling in het leven te roepen voor publicaties. In het buitenland doen publicaties van kunstboeken uit Nederland het goed, zo blijkt onder meer uit ervaringen tijdens de Frankfurter Buchmesse en Art Brussels. Voor kunstenaars blijven publicaties een belangrijk instrument voor het zichtbaar maken van hun werk.

—CULTUUREDUCATIE EN PARTICIPATIE: Cultuureducatie betekent doelbewust leren over en door middel van kunst, erfgoed en media via gerichte instructie, zowel binnen- als buitenschools (www.lkca.nl). Het reikt verder dan de kerndoelen op het gebied van Kunstzinnige Oriëntatie en heeft raakvlakken met Rekenen, Taal, Oriëntatie op jezelf en op de wereld, et cetera. Via cultuureducatie ontwikkelen mensen van ALLE LEEFTIJDEN culturele competenties en talenten. Beeldende kunstinstellingen zijn informele leeromgevingen.

In Amateurkunst: Feiten en trends. Monitor Amateurkunst in Nederland (2011) staan duizelingwekkende cijfers over de participatie van Nederlanders in de beeldende kunst. Zo bestaan er 7.300.000 amateurkunstenaars van zes jaar en ouder in Nederland, dat is 48 procent van de Nederlandse bevolking. Koploper binnen die groep is de beeldende kunst met 3.200.000 beoefenaars – daarna komt muziek met 2.400.000.

—BEZOEKERSAANTALLEN in musea en presentatie-instellingen stijgen significant en ook het museumbezoek in schoolverband stijgt sinds 2014, nadat het in eerdere jaren een dalende trend vertoonde.

—Het onderzoeksprogramma The Art of Impact toont aan dat beeldend kunstenaars zich in het algemeen goed verbinden met de REST VAN DE SAMENLEVING. Onderzoekers concluderen nu al dat het beeld dat zij vaak opgesloten zitten in hun ateliers en in hun eigen kunstwereld allang is allang achterhaald. Het onderzoeksrapport Balancing Act naar presentatie-instellingen concludeerde in 2014 dat de instellingen steeds meer experimenteren in hun maatschappelijke verbinding, door onder meer samen te werken met maatschappelijke, vaak lokale, partners en zo bredere doelgroepen aan proberen te spreken.

—Instellingen en fondsen houden rekening met de Code CULTURELE DIVERSITEIT, omdat zij inzien dat meer aandacht voor pluriformiteit essentieel is voor een sterke, toekomstgerichte sector. Met het principe van de vier p's (programma, publiek, personeel, partners), geeft de code een handreiking voor concrete maatregelen diversiteit in de culturele sector te stimuleren. Debat is er al langere tijd over de vraag hoe breed je het begrip diversiteit moet opvatten. Gaat het ook over de verhouding stad/regio; man/vrouw; jong/oud?

Trends op het gebied van financiën

—Uit verschillende onderzoeken van BKNL blijkt dat HONORARIA voor kunstenaars vaak sluitpost zijn op de begroting. In tweederde van de gevallen is er geen sprake van honoraria bij tentoonstellingen zonder verkoopdoel. Het veld werkt aan een gezamenlijk gedragen richtlijn voor honoraria.

—Ook bemiddelaars (curatoren en critici) werken steeds vaker voor minder geld. Vandaar de gehoorde kreet: 'We zijn op dit moment onze eigen mecenas in natura.'

—BETAALBARE ATELIERS worden een steeds schaarser goed. Deze ontwikkeling versnelt als een gevolg van de Woningwet 2015 die woningcorporaties dwingt zich te richten op hun kerntaak (volkshuisvesting). Corporaties zijn op grond van deze wet verplicht hun vastgoed te etiketteren in maatschappelijk en commercieel vastgoed: diensten van algemeen economisch belang (daeb) en diensten die dat niet zijn (niet-daeb). Dit leidt tot het afstoten of vercommercialisering van maatschappelijke bedrijfsruimtes zoals ateliers. Met de hybridisering, internationalisering en als gevolg van technologische ontwikkelingen – is de kunstenaarspraktijk zo divers geworden dat de behoefte aan werkruimte ook sterk gevarieerd is. Van een rustig café met goede wifi tot een tijdelijke projectruimte om grote installaties te realiseren.

—KLEINERE MUSEA hebben het moeilijk, zo blijkt onder meer uit een onderzoek van NRC Handelsblad onder 144 kleine en middelgrote musea, dat werd gepubliceerd op 7 juli 2016. Uit cijfers van de Museumvereniging was al gebleken dat in de laatste vier jaar de kleinere musea vaker rode cijfers schrijven. Ze zijn onvoldoende in staat teruglopende subsidies van Rijk, provincies of gemeenten te compenseren met hogere inkomsten uit bijvoorbeeld entreegelden, winkels, horeca en sponsorinkomsten. Het verschil met de grote musea, die – zoals Rijksmuseum en Mauritshuis na hun heropening – veel meer bezoekers en ook sponsors trekken, wordt zo groter. Gemiddeld nam het negatieve exploitatieresultaat bij de middelgrote musea toe van 4.000 naar 19.000 euro en bij kleine musea van 22.000 tot 57.000 euro tussen 2011 en 2014. Dat kwam vooral door afnemende subsidies, die ze onvoldoende goed konden maken met stijgende eigen inkomsten. „Ik vraag me af of veel gemeenten zich wel realiseren wat ze in huis hebben”, reageerde directeur Siebe Weide van de Museumvereniging op het onderzoek.

—In het algemeen geldt voor musea: harde PRESTATIE-AFSPRAKEN domineren (zoals de 21 procent eigen inkomstennorm), of het nu gaat om afspraken met de centrale of een lokale overheid.

—Financiering door GEMEENTEN van musea (alle musea, dus niet alleen voor beeldende kunst): volgens Museumcijfers 2014 is voor 38 procent van de musea de gemeente de belangrijkste financier, voor 53 procent is het Rijk (inclusief Mondriaan Fonds) de belangrijkste subsidient en voor 8 procent is de provincie de belangrijkste financieringsbron. Tot slot noemt 1 procent van de instellingen Europa als belangrijkste financieringsbron (Museumcijfers 2014).

—Financiering PROVINCIES – lang niet alle provincies financieren kunst. Hier ligt wellicht een kans?

—FINANCIERING RIJKSOVERHEID: drie musea voor hedendaagse beeldende kunst worden rechtstreeks door het Rijk gefinancierd: Kröller-Müller Museum, Nederlands Fotomuseum en Rijksmuseum Twenthe. Het laatste museum dreigde in 2013 buiten de BIS te vallen, maar werd alsnog een bijdrage toegekend. Aan de financiering door het Rijk werden nieuwe eisen verbonden, zoals minimum eigen inkomsten van 21 procent. In de komende beleidsperiode trekt OCW 63 miljoen uit voor de musea. Het Rijk financiert voorts rechtstreeks zes presentatie-instellingen voor in totaal 2,57 miljoen euro per jaar. En vier postacademische instellingen voor 4 miljoen per jaar (exclusief 300.000 voor Sundaymorning@ekwc).

—Financiering Rijksoverheid via MONDRIAAN FONDS: het fonds subsidieert zowel kunstenaars als musea als presentatie-instellingen als curatoren als uitgevers als bemiddelaars als opdrachtgevers. Ook beheert het fonds de Kunstkoopregeling die kunstaankoop moet stimuleren middels leningen aan kunstkopers: honderd procent kunst, nul procent rente.

Het beeldende kunstbudget van het fonds is in 2013 met 40 procent gekort. Dat heeft met name effect op het budget voor individuele kunstenaars, van presentatie-instellingen en op het budget voor de aankoop van kunst en andere objecten door musea. Daar zijn de tekorten nijpend.

—Het aantal PRIVATE MUSEA voor beeldende kunst is de afgelopen jaren toegenomen, met Voorlinden en More. Daarnaast waren er al De Pont, Huis Marseille, de Buitenplaats, Belvédère en Beelden aan Zee in Scheveningen. De opening van Voorlinden, door de koning, draagt bij aan het prestige van de beeldende kunst, nationaal en internationaal.

—Inkomstcijfers presentatie-instellingen: bij de PRESENTATIE-INSTELLINGEN die geen onderdeel uitmaken van de BIS zijn de TOTALE BATEN met 12 procent afgenomen in 2015 ten opzichte van 2012. Dit komt door een afname van de subsidies met 13 procent en een afname van de opbrengsten met 12 procent. De stijging van de bijdragen uit private middelen van 3 procent kan dit niet compenseren (voorlopige cijfers uit Cultuurmonitor 2016 APE/Dialogic).

Trends op het gebied van markt

—Hoewel er een online markt in opkomst is, kopen mensen nog steeds het vaakst kunst bij een GALERIE. Driekwart van de kunstkopers tussen 2009 en 2013 kocht een kunstwerk in een galerie (Motivaction 2014, p. 9). Tussen 2009 en 2013 werd meer kunst online gekocht en werd tegelijkertijd meer kunst in een goedkoper segment gekocht. Het is mogelijk dat deze ontwikkelingen samenhangen en er online een nieuwe, goedkopere markt wordt aangeboord (BKNL, Een Collectieve Selfie, p. 11).

—Bezoekersaantallen van KUNSTBEURZEN groeien. Dat betekent dat de galeriebranche steeds meer wordt beheerst door beursdeelname, en dat steeds meer mensen met Nederlandse kunstenaars in aanraking komen via een bezoek aan een kunstbeurs. Het afgelopen jaar bezochten in Nederland bijvoorbeeld 20.000 mensen Unseen Photo Festival, 26.500 mensen Art Rotterdam, 12.000 mensen Amsterdam Art Fair en ongeveer hetzelfde aantal de Kunstrai, 50.000 mensen PAN Amsterdam en 75.000 mensen Tefaf Maastricht. De PAN en de Tefaf richten zich steeds meer op hedendaagse kunst.

Het belang van beursdeelname voor het bevorderen van hun REPUTATIE groeit volgens galerieën. Uit het onderzoek naar de aanbodzijde van de hedendaagse kunstmarkt van Panteia blijkt dat galeriën een veel groter belang hechten aan de beursdeelname dan in 2010. Bovendien is de groep galeriën die weinig waarde aan beurzen hechtte in die periode gemarginaliseerd. De beursdeelname van galeriën is tussen 2009 en 2013 gestegen, in 2013 neemt iets meer dan de helft van de galeriën in Nederland deel aan beurzen.

—Galeriën geven aan INVESTERINGEN te doen met als doel de door hen gerepresenteerde kunstenaars onder de aandacht te brengen. Die investeringen vallen vaak op hetzelfde moment samen (bijvoorbeeld bij inschrijving voor een buiten-

landse beurs). Daarom laat de branche momenteel financieringsmogelijkheden voor galeries onderzoeken in samenwerking met Cultuur+Ondernemen en Fonds Kwadraat, zodat galeries wellicht in de toekomst gunstige leningen kunnen afsluiten voor financieel lastiger periodes.

—MARKTWERKING: alternatieve financieringsmodellen zoals crowdfunding, Time Bank en leningen bieden maar zeer ten dele een oplossing voor het wegvallen van subsidies zo is de afgelopen jaren gebleken. 'Impact Investment' moet zijn succes nog bewijzen. Leningen moet je terugbetalen; crowdfunden is niet voor ieder project geschikt en zeer arbeidsintensief. Tegelijk is Nederland als markt voor kunstenaars te klein. Velen wijken uit naar het buitenland, bijvoorbeeld naar een buitenlandse galerie.

—De GEEFWET heeft nog niet het positieve effect dat er van werd verwacht. Wel lijkt er lijkt een verband te zijn tussen kennis van de fiscale regels en het geven aan cultuur. Hoe beter iemand is geïnformeerd, hoe meer hij geeft (Cultuur in Beeld 2015, p45).

—Nederland kent in verhouding tot andere landen weinig grote VERZAMELAARS.

Trends nationaal/ regionaal

—Anders dan bij PODIA voor podiumkunsten zijn podia voor de beeldende kunst meestal niet louter lokaal gefinancierd. Presentatie-instellingen bijvoorbeeld worden vanuit overheidswege zowel gefinancierd door het Rijk, als via het Mondriaan Fonds (maximaal 40 procent), als via gemeenten en soms provincies. Bij presentatie-instellingen die gefinancierd worden vanuit de BIS en via het Mondriaan Fonds wordt gelet op regionale spreiding. Ook bij de selectie van galeries voor de kunstkoopregeling van het Mondriaan Fonds wordt rekening gehouden met regionale spreiding.

—Sinds 2009 worden via de regeling DUBKV (DECENTRALISATIEUITKERING BEELDENDE KUNST EN VORMGEVING) rijksmiddelen via het Gemeentefonds uitgekeerd aan 36 gemeenten in Nederland. Dit betreft jaarlijks 13,5 miljoen euro, op voorwaarde dat de gemeenten dit bedrag matchen. Over de continuering van deze uitkering is met regelmaat politieke discussie. In 2015 gaven PvdA en VVD bijvoorbeeld aan te betwijfelen of de middelen daadwerkelijk worden gematcht. Uit onderzoek van bureau Berenschot uit 2016 blijkt nu dat de gemeenten dit bedrag gemiddeld met een factor 9 matchen. De 36 ondervraagde gemeenten hebben in 2014 gezamenlijk 120 miljoen euro besteed aan beeldende kunst en vormgeving. Twee derde van deze gemeentelijke bestedingen komt ten goede aan beeldende kunstmusea. Andere typen bestedingen zijn bijvoorbeeld ondersteunende- of presentatie-instellingen, atelier- en broedplaatsenbeleid, opdrachtregelingen voor kunstenaars, festivals en manifestaties.

Minister Bussemaker heeft meermalen laten weten voorstander te zijn van continuering. In een brief aan de Tweede Kamer van 31 mei 2016 geeft zij aan dat de middelen effectief worden benut en leiden tot een gerichte inzet door steden die voor kunstenaars een infrastructuur en voorzieningen binnen hun gemeentegrenzen hebben. Beëindiging van de DUBKV zou tot gevolg hebben dat voor die steden minder middelen voor beeldende kunst en vormgeving beschikbaar komen vanuit het Rijk, terwijl het ongewis is of zij dit kunnen en willen opvangen.

Trends internationaal

—De INTERNATIONALE POSITIE van beeldende kunst uit Nederland is sterk, afgemeten aan de bekendheid van kunstenaars en kunstmusea in het buitenland. Kunstenaars uit Nederland doen volop mee aan internationale prestigieuze biënnales zoals die van Venetië. Het Mondriaan Fonds ontvangt jaarlijks zo'n 200 aanvragen van buitenlandse platforms die kunstenaars uit Nederland willen tonen. Musea als het Stedelijk Museum Amsterdam staan hoog aangeschreven en trekken vele buitenlandse bezoekers. Presentatie-instellingen doen mee in het internationale discours en staan bekend bijvoorbeeld om hun curatoriaal program. Het kunstvakonderwijs en de postacademische instellingen trekken duizenden (aankomend) kunstenaars uit het buitenland.

Nederlandse MUSEA hebben een groot INTERNATIONAAL NETWERK; ze nemen deel aan internationale onderzoeksprojecten en tentoonstellingen. Wel zorgen de verregaande internationalisering van de kunstmarkt en een mondiale publieke belangstelling voor ingrijpende verandering van musea. Ze kunnen slechts op beperkte schaal meedoen aan de internationale markt, omdat er een beperkte indemniteitsregeling is (de verzekerde waarde van collectiestukken heeft grote impact op de begroting) (Nationale kennisagenda voor het museale veld, RCE 2014).

—PRESENTATIE-INSTELLINGEN maken actief deel uit van INTERNATIONALE NETWERKEN. Bijna driekwart van de respondenten geeft aan een internationale horizon of internationaal netwerk te hebben en bijna 80 procent heeft regelmatig contact met internationale contacten (Balancing Act 2014). Door het ontwikkelen van een (inter)nationaal netwerk dragen presentatie-instellingen bij aan de doorstroom in Nederland van (buitenlands) talent opgeleid aan de topinstituten in Nederland, zijn ze hedendaagse kunstambassadeurs voor Nederland en in het buitenland, zijn ze in staat om buitenlandse kunstenaars naar Nederland te halen of werken ze samen met buitenlandse musea of andere samenwerkingspartners.

—Door de beperkte hoeveelheid Nederlandse verzamelaars en kunstkopers, richten veel galeries zich op een internationale kunstmarkt, en presenteren zij zich op INTERNATIONALE KUNSTBEURZEN – (vooral) ook de kleinere.

LITERATUUR

- Aemuse, Rebel & APE (2014). *Balancing Act. Onderzoeksnotitie*. Rotterdam: Rebel
- APE/Dialogic (voorlopige rapportage - 2016) *Economische Ontwikkelingen in de Culturele Sector*. Utrecht
- BKNL (2016). *Een collectieve selfie, beter zicht op beeldende kunst*. Amsterdam, BKNL
- Boonzaaijer, G., R. Geukema & R. Goudriaan (2015). *Kunstenaarshonoraria in de praktijk – Beeldende Kunst Nederland*. Den Haag: PPMC, Sirm
- Cachet, E. & S. Kroesemeijer (2014). *Herhaling onderzoek kunstkopers Nederlandse Galerie Associatie (Management summary)*. Amsterdam: Motivaction
- CBS (2014). *Monitor kunstenaars en afgestudeerden aan creatieve opleidingen*. Den Haag/Heerlen: CBS
- A. Deekman; H. Heimans; L. Volz. (2011) *Amateurkunst: feiten en trends*. Utrecht Kunstfactor
- Lauwaert, M. (2015). Beeldende kunstenaars: klem tussen twee banen. *Rekto Verso, tijdschrift voor cultuur en kritiek*, 67, 1-5
- RCE (2014). *Nationale kennisagenda voor het museale veld*. Amersfoort
- ROA/Vereniging Hogescholen (2015). *Feiten en cijfers. HBO-monitor 2014: De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hbo*. Maastricht/Den Haag: ROA/Vereniging Hogescholen
- RvC/SER (2016). *Verkenning arbeidsmarkt culturele sector*. Den Haag: Raad voor Cultuur/Sociaal-Economische Raad
- Teesing, G. & P. de Jong (2014). *Kunstenaarshonoraria*. Den Haag: APE
- Valk, W.D.M. van der (2014). *Galeries voor hedendaagse beeldende kunst 2014*. Zoetermeer: Panteia
- Vinken, H. (2016). *Beeldend kunstenaars in Nederland. Cijfers over werk en inkomen*
- Tilburg: Pyrrhula Social Research Network. In Een Collectieve Selfie (2016)
- B. Vinkenburg, H.M. Booij, L.Broeks (2016). *Gemeentelijke bestedingen aan beeldende kunst en vormgeving Berenschot*. (2016). *Infographic beeldende kunstsector*
- Winkel, C. van, P. Gielen & K. Zwaan (2012). *De hybride kunstenaar. De organisatie van de artistieke praktijk in het postindustriële tijdperk*. Breda: AKV|St.Joost, Expertisecentrum Kunst en Vormgeving

Colofon

Een collectieve selfie: Trends in de beeldende kunst

Ontwerp: Ingeborg Scheffers, Amsterdam

@BKNL, november 2016

Beeldende Kunst Nederland (BKNL) is een informeel overleg van organisaties die opkomen voor het belang van beeldend kunstenaars, musea, presentatie-instellingen en galeries in Nederland. Het Mondriaan Fonds faciliteert en coördineert de bijeenkomsten.

www.BKNL.nl

